

RELAȚIA ORTODOXIEI ROMÂNEȘTI CU MIȘCĂRILE ECUMENICE. REFLECȚII TEOLOGICE ASUPRA PERIOADEI COMUNISTE

MARIAN GROZOIU*, MIHAIL FLORIN**

După evoluția politică de la 23 august 1944, Partidul Comunist din România a urmărit discret mișcările Bisericii Ortodoxe, fiind conștient de „rolul istoric covârșitor al Bisericii lui Hristos în cultura și dezvoltarea poporului român”¹.

Din punct de vedere ideologic și cultural, comunismul, prin învățătura sa de promovare accentuată a ateismului militant, a dus o campanie susținută de confruntare, denigrare și persecutare împotriva apologeților creștini, a instituțiilor religioase și a valorilor ortodoxiei bizantine².

Anul 1948 este, pe de o parte, anul primei Adunări Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, anul Constituției comuniste din România, „prin care Statul garantează libertatea religioasă”³ și anul în care Patriarhul Iustinian reușește să obțină aprobarea, din partea Ministerului Cultelor, pentru elaborarea Statutului pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, în care se prevedea „autonomia Bisericii față de Stat și se stabileau condițiile în care Biserica poate exista într-un regim comunist”⁴.

După anul 1948, instituția Bisericii Ortodoxe Române „a suportat toate consecințele practice și juridice ale ideologiei marxiste, materialiste și ateiste: negarea transcendenței de către instituțiile și oamenii de știință, limitarea religiei la conștiința și evlavia personală, fără dreptul de a se face publică credința, separarea instituțională dintre Biserică și Stat”⁵.

* Preot doctorand al Universității din Craiova, Facultatea de Teologie, Secția Misiologie și Ecumenism; e-mail: grozy2006@yahoo.com.

** Preot doctorand al Universității din Craiova, Facultatea de Teologie, Secția Misiologie și Ecumenism; e-mail: mihailflorin2000@yahoo.com.

¹ Radu Ciuceanu, *Introducere*, în *Biserica Întemnițată. România 1944–1989*, București, Institutul National pentru Studiul Totalitarismului, 1998, p. 5.

² Nifon Mihăiță, Arhiepiscopul Târgoviștei, *Misiologie Creștină*, Târgoviște, Editura ASA, 2002, p. 158.

³ Adrian Boldișor, *Aspecte ale educației religioase în România. Asemănări și deosebiri cu modele europene*, în *Paradigma creștină a unei Europe unite. Educația religioasă – valori, exigențe, finalități*, Craiova, Editura Mitropolia Olteniei – Editura Universitaria, 2017, p. 118.

⁴ Ion Bria, *Ortodoxia în Europa. Locul spiritualității române*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1995, pp. 10–11.

⁵ Nifon Mihăiță, *op. cit.*, p. 161.

„Apostolatul social” pe care l-a adoptat și l-a propus Biserica Ortodoxă în relația sa cu regimul comunist pare să fi fost o măsură necesară și salvatoare, reușindu-se coabitarea, colaborarea și implicarea instituției ecleziiale în unele componente sociale ale Statului, în vederea realizării „binelui poporului”⁶.

Recunoașterea unei așa-zise „autonomii” a Bisericii Ortodoxe Române a însemnat un control aspru din partea autorităților comuniste asupra personalului clerical și monahal, dar și asupra activităților desfășurate în cadrul misiunilor caracteristice moralei creștine sociale. În acest sens, „autonomia a însemnat înțăruierea Bisericii într-un univers închis, dictatura comunistă forțând Biserica să se acomodeze cu regimul, în condiție de represiune, persecuție și tiranie... Regimul a vegheat ca Biserica să nu organizeze grupări dizidente și mișcări de protest. Mărturia ei în sfera politică a fost prudentă, deoarece structurile regimului nu acceptau un centru de putere sau de autoritate alături de cel politic”⁷.

După anul 1948, s-au făcut epurări masive în Biserică, s-au aplicat măsuri împotriva religiei și a reprezentanților ei, aceștia fiind învinuiți ca fiind „conservatori”, „dușmani de clasă” și „reacționari” împotriva ideologiei și dezvoltării programului social al comunismului. De asemenea, populația ortodoxă, și nu numai, era îndemnată și obligată „să devină obedientă scopurilor urmărite de puterea instaurată” și se urmărea „distrugerea prezenței lui Dumnezeu în sufletul și în mentalul oamenilor, distrugerea imaginii lui *homo religiosus*”⁸.

Acuzații inventate și nesustenabile din punct de vedere legal erau aduse membrilor clericali (mitropoliți, episcopi, preoți, călugări) de către organele comuniste, între care cele mai uzitate erau acelea de colaborare sau adeziune la organizația legionară. Conducătorii comuniști nu aveau niciun fel de scrupule atunci când venea vorba despre denigrarea și discreditarea instituției și membrilor bisericești, căutând în orice chip să catalogheze drept împotrivire și trădare față de Stat orice manifestare sau acțiune care era în contradicție cu doctrina de partid.

S-au exercitat nenumărate presiuni și în vederea retragerii instituției Bisericii Ortodoxe Române și a reprezentanților acesteia din cadrul mișcărilor ecumenice, susținându-se că aceste relații externe ar dăuna politicii Partidului Comunist și ar conduce la imixtiuni străine în treburile țării, existând riscul să fie introduse diferite elemente legate de spionaj împotriva siguranței și suveranității Statului. Patriarhul Justinian a reușit să demonteze aceste supoziții, susținând că „mișcarea ecumenică este, înainte de orice, un proces de deschidere și de reasezare a Bisericilor față către față, de colaborare practică și actuală între Biserici separate de istorie”⁹. Din punctul de vedere al patriarhului, „ecumenismul trebuie să ducă la un mod de viață

⁶ George Enache, Adrian Nicolae Petcu, *Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură*, în C.N.S.A.S. Studii. 1, *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă*, București, 2001, p. 111.

⁷ Nifon Mihăiță, *op. cit.*, p. 162.

⁸ Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *Biserica Întemnițată. România 1944–1989*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1998, p. 7.

⁹ Nifon Mihăiță, *op. cit.*, p. 182.

deschis, care să favorizeze relații autentice de dreptate și pace între toți. Acest ecumenism dinamic, extins, trebuie să însuflețească și să hrănească solidaritatea între oameni, între culturi, între popoare¹⁰.

Adeptii mișcării ecumenice din România au conștientizat faptul că Biserica Ortodoxă se poate afirma și își poate apăra principiile ei teologice, misionare și pastorale, dar, în același timp, au avut convingerea „că unitatea văzută a Bisericilor este un imperativ biblic și istoric. Ei au știut că izolarea Bisericilor, mai ales în zonele țării în care conviețuiesc confesiuni, naționalități și culturi diferite, agravează tensiunile și discriminările existente. Ei au înțeles că istoria mișcării ecumenice mondiale va atinge oricum istoria relațiilor și unității locale, pe plan național¹¹”.

În timpul regimului comunist, Biserica Ortodoxă Română a ținut sub jurisdicția ei parohiile și episcopiile înființate în afara granițelor țării (Parohia de la Londra, misiunea ortodoxă din Ierusalim, Episcopia misionară din Statele Unite ale Americii etc.), pe care le-a menținut legal și canonic, în vederea dezvoltării sale misionare și ecumenice¹².

Unii preoți ortocodși fugiți în străinătate sunt menționați într-un Raport al contraspionajului din România, din 1947, aceștia fiind catalogați ca membri ai Mișcării de Rezistență și colaboratori ai puterilor străine. Între aceștia amintim pe: pr. Vasile Boldeanu, care a scris un articol în limba franceză cu titlul „La Rumanie Independante”, pr. Neamțu Martin, pr. Ogoreanu și pr. Teofil Ionescu, în Franța –

Paris; pe preotul Tăutu, Puiu Cucu, Ion Pop și alți preoți devotați grupului lui Iuliu Maniu, în Italia. Tot aici este consemnat numele mitropolitului Visarion Puiu; în Germania, preotul Brânzeu; în S.U.A., preoții Truță, Oprean și Moldovan¹³. Este sigur că, în plan extern, unii dintre acești preoți sau ierarhi refugiați vor fi făcut cunoscută situația Bisericii Ortodoxe Române și a confrăților lor prigoniți de regimul comunist.

O deosebită purtare de grijă a Patriarhului Justinian a fost în legătură cu facultățile de teologie, cele care pregăteau și formau personalul bisericesc și care orientau prin profesorii lor erudiți gândirea teologică în diverse curente favorabile Bisericii și misiunii ei. Viziunea Bisericii Ortodoxe și afilierea ei la sesiunile și dezbaterile din cadrul mișcărilor ecumenice este rezultatul unui curent teologic afirmativ ecumenicității și dialogului interreligios și interconfesional. Cercetarea critică și spiritul deschis în cunoașterea reflecției teologice autentice ortodoxe a putut fi remarcată în rândul marilor profesori ai vremii, precum: Teodor M. Popescu, Dumitru Stăniloae, Ioan Coman, Petre Vintilescu, Liviu Stan, Dumitru Belu, Teodor Bodogae, Ioan Todoran etc.¹⁴

O atenție aparte poate fi focalizată asupra profesorilor Teodor M. Popescu și Dumitru Stăniloae, cei care au reușit, prin viziunea lor, să creeze o teologie aparte

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Ion Bria, *op. cit.*, p. 143.

¹² *Ibidem*, p. 31.

¹³ Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *op. cit.*, p. 28.

¹⁴ Nifon Mihăiță, *op. cit.*, p. 242.

și îndrăzneală, care să ia în considerare „nevoile existențiale ale tuturor”¹⁵, depășind gândirea și ideologia de partid impusă de autoritățile oficiale. Părintele Dumitru Stăniloae „a adus în prim plan misterul existenței divine și umane, a explorat valoarea teologică a experienței liturgice, spirituale și umane. A vorbit despre transfigurarea lumii, de sublimarea realității istorice, dar nu a admis absolutizarea acțiunii socio-economice”¹⁶. Prin scrierile lor, atât Stăniloae, cât și Teodor Popescu au afirmat universalitatea Bisericii și a omului în relație cu Dumnezeu, accentuând gândirea comună și dialogică din cadrul ecumenismului. Îndrăzneala lor nu a rămas fără repercusiuni, aceștia fiind trimiși în închisoare pentru poziția lor academică și teologică și, în special, pentru faptul că sugerau îndeplinirea unor îndatoriri morale esențiale care trebuie respectate atât de clasele conducătoare, cât și de oamenii care compun o societate umană.

Părintele profesor al Facultății de Teologie Ortodoxă din Sibiu, Dumitru Stăniloae, doctor Honoris Causa al Facultății de Teologie din Atena și al Universității din București este arestat în anul 1958, motivul fiind „activitate împotriva ordinii sociale” și condamnat la cinci ani de închisoare¹⁷. Teodor M. Popescu este arestat în data de 5.03.1959 și condamnat pe motivul de „crimă de uneltire intensă contra clasei muncitoare și adeziune la mișcări revoluționare (i se impută articole de revistă despre politica religioasă a U.R.S.S. în perioada stalinistă, între care *Anticreștinismul creștin* – 1942 și, mai ales, *De la Nero la Stalin* – publicat în *Gândirea*, ian. – feb., 1942)”¹⁸.

Patriarhul Justinian își exprimă dezacordul total față de aceste arestări și insistă de nenumărate ori pentru eliberarea acestora. În cele din urmă, cei doi sunt grațiați în anul 1963 și reintegrați în învățământul universitar teologic. În anul 1965, părintele Stăniloae primește solicitarea de la cei care îl cenzuraseră mai înainte „să scrie articole și studii”, deoarece Departamentul Cultelor dorea să prezinte în afara granițelor, și în special în Occident, imaginea unei libertăți religioase nestingherite și neforțate¹⁹.

Securitatea înființată de comuniști considera Mișcarea Ecumenică ca fiind „oficină de spionaj a serviciului secret american”²⁰. Episcopul Antim Nica al Dunării de Jos, împreună cu pastorul luteran Richard Wurmbbrand, erau considerați „agenți” și organizatorii de promovare și întrunire a celor două culte, cu scopul de a lua atitudine împotriva conducerii comuniste. Începând cu anul 1947, sunt consemnate de către securiști mai multe întâlniri ale reprezentanților religioși, la Brașov²¹. Din anul 1948, s-a interzis participarea Bisericii Ortodoxe Române la mișcările

¹⁵ *Ibidem*, p. 189.

¹⁶ *Ibidem*, p. 190.

¹⁷ Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *op. cit.*, p. 405.

¹⁸ *Ibidem*, p. 357.

¹⁹ Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos Lumina lumii și îndumnezeitorul omului. Opere complete*, VI, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2014, p. 11.

²⁰ George Enache, Adrian Nicolae Petcu, *op. cit.*, p. 7.

²¹ *Ibidem*, p. 6.

ecumenice și i s-a impus acesteia să nu mai accepte întrunirile bilaterale cu alte culte. Motivul este ușor de înțeles, deoarece puterea comunistă se temea de o anumită alianță religioasă împotriva sistemului și de faptul că putea să piardă controlul asupra celei mai importante instituții ecleziale.

O altă abordare a partidului, față de Biserica Ortodoxă Română, a fost aceea de a alimenta disputa împotriva catolicismului. Propaganda comunistă îndemna și susținea că intențiile Papei și a catolicismului din România urmăreau o trecere generală a credincioșilor ortodocși și a membrilor societății românești sub tutela religioasă a Vaticanului. Odată cu propagarea acestor idei „sensibile” în spațiul românesc, atitudinea Bisericii Ortodoxe din țara noastră a îmbrăcat imediat forma apologetică și defensivă. Sunt de notorietate poziționările remarcabile ale unor personalități și profesori de teologie care au încercat să demonstreze autenticitatea ortodoxiei în raport cu catolicismul. Între aceștia îi amintim pe: Dumitru Stăniloae, Teodor M. Popescu, Lazăr Iacob, Olimp Căciulă, Ion Lăncrăjeanu, Aurel Popa, Cojocaru Haralambie și alții²².

Trebuie menționat faptul că, începând cu anul 1958 și până spre sfârșitul anilor 1980, conducerea comunistă încearcă să părăsească linia de guvernare de tip stalinist, adoptând un sistem de tip naționalist, ce includea în programul lor o oarecare liberalizare internă, dar și externă, urmărindu-se îmbunătățirea relațiilor regimului cu lumea occidentală și cooperarea economică în termenii capitalismului²³.

Intrarea Bisericii Ortodoxe Române în Consiliul Ecumenic al Bisericilor (C.E.B.) a avut loc în anul 1961, la Adunarea Generală de la New Delhi, din India, teologii români afirmându-se ca participanți implicați și activi ai acestei organizații. În acest context, Patriarhul Justinian a angajat cele două instituții teologice ortodoxe din București și Sibiu, îndemnând profesorii de aici să se implice în studierea și analizarea temelor misionare ale organizațiilor ecumeniste și să susțină adunările angajate în dialogul interconfesional și interreligios. Astfel, în 4–8 iunie 1974 s-au desfășurat la Mănăstirea Cernica lucrările simpozionului cu tema „Mărturisirea lui Hristos astăzi”, organizat de Comisia *Misiune și Evanghelizare* a Consiliului Ecumenic al Bisericilor. De asemenea, la București, între 24 iunie și 2 iulie s-a desfășurat Conferința Departamentului *Biserica și Societatea*, având ca subiect „Știința și tehnologia pentru viitorul dezvoltării umane”²⁴. Alte adunări importante s-au ținut la Mănăstirea Neamț și la Mănăstirea Agapia (1976).

În această perioadă, relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu organisme de mișcări ecumenice s-au intensificat, realizându-se o activitate fructuoasă în urma dezbaterilor teologice, identificându-se și găsindu-se nenumărate soluții misionare și pastorale comune tuturor cultelor și religiilor implicate în fenomenul interconfesional și interreligios.

²² *Ibidem*, p. 9.

²³ Ioan I. Ică jr., *Dilema socială a Bisericii Ortodoxe Române: radiografia unei probleme*, în volumul *Gândirea socială a Bisericii. Fundamente-documente-analize-perspective* (coord. Ioan I. Ică jr și Germano Marani), Sibiu, Editura Deisis, 2002, p. 537.

²⁴ Nifon Mihăiță, *op.cit.*, p. 174.

După 1980, restricțiile asupra instituției Bisericii Ortodoxe devin din ce în ce mai evidente, regimul comunist impunând un control atent în toate domeniile și ramurile teologiei, cât și în organismele misionare și pastorale ale Bisericii. În această perioadă, „această teologie n-a fost scutită nici de constrângeri metodologice și ideologice, de unde o teologie de poziție, moralizatoare, defensivă, cu scopul de a veghea ca toată gândirea să fie la linia oficială. Ea are ca trăsături caracteristice: dogmatism în materie de doctrină, prudență exagerată față de tezele ecumenice, argumentul simfoniei în raportul dintre Stat și Biserică, retorica naționalismului, amestec de teologie și politică în tratarea de etică socială...”²⁵.

Patriarhul Justin a tras un semnal de alarmă asupra încălcării drepturilor omului și a făcut apel la Consiliul Ecumenic al Bisericilor din Geneva pentru a se stabili cu exactitate condițiile statutare și formale ale scopurilor și practicilor mișcării ecumenice, sugerând să fie cuprinse principiile „de respectare a libertății și eclesiologiei proprii fiecărei Biserici locale”²⁶.

Începând cu anul 1980, Consiliul Ecumenic, prin poziția sa fermă, s-a exprimat împotriva abuzurilor și a violării drepturilor umane și ale minorităților din România, criticând deficiențele de conducere ale sistemului de tip dictatorial al comunismului. În această situație, Biserica Română nu a putut avea o poziție obiectivă și clară a fenomenelor negative imputate statului, deoarece aceasta se temea de presiunile și de măsurile restrictive ce puteau surveni din partea autorităților conducătoare, riscând să-și piardă chiar și dreptul de a funcționa²⁷.

Rolul reprezentanților români din Consiliul Ecumenic a fost acela că ei au semnalat permanent problemele și situația generală a țării, adoptând o poziție atentă și precaută în relațiile cu aceste organisme religioase externe. Totodată, Consiliul a știut să-și modeleze pozițiile și intențiile, „orientându-se întotdeauna în funcție de aprecierea și poziția Bisericii Ortodoxe Române”²⁸. Consiliul ecumenic a știut „când s-a pus în aplicare planul de sistematizare prin distrugerea satelor, când s-au distrus 20 de biserici istorice în București, când s-a aflat că și sediul Patriarhiei este amenințat cu evacuarea, atunci s-a înțeles că regimul politic din România este infidel și iresponsabil – față de Biserica Ortodoxă majoritară. Biserica nu a putut să spună aproape nimic public și spectaculos împotriva acestei politici, dar reprezentanții Bisericii au relatat partenerilor ecumenici aspectele dramatice din acel timp”²⁹.

La adunarea de la Moscova (16–27 iulie 1989), secretarul general al Comitetului Central al C.E.B, dr. Emilio Castro, a prezentat un *Raport despre România*, prin care a evitat să acuze autoritățile române de violarea drepturilor umane și religioase, recunoscând la întrunirea de la Geneva (23–30 martie 1990) că, în baza contextelor politice din iulie 1989, Consiliul și-a impus să nu complice și mai mult

²⁵ *Ibidem*, p. 189.

²⁶ Ion Bria, *op. cit.*, p. 123.

²⁷ Nifon Mihăiță, *op. cit.*, p. 184.

²⁸ *Ibidem*, p.184.

²⁹ *Ibidem*.

situația și relațiile Bisericii cu autoritățile conducătoare. Castro a argumentat că în anumite circumstanțe istorice, politice și sociale, Consiliul trebuie să-și impună să nu agraveze și să pună în pericol viața creștinilor, păstrând tăcerea, dar „fără a renunța la compasiunea pentru cei ce se află în situații de oprimare”³⁰. Emilio Castro afirma că „solidaritatea ecumenică cu poporul român n-a fost absentă în timpul dictaturii”³¹.

În cele mai multe dintre fostele țări comuniste, ortodoxia a ieșit frustrată de neputința denunțării și luării de poziție față de nedreptățile și impunerile imorale ale comunismului în rândul credincioșilor și a oamenilor din cadrul societății. În România, Biserica Ortodoxă a suferit enorm și și-a arătat limitele suportabilității și ale smereniei jertfelnice și ascultătoare după modelul suferinței și jertfei Mântuitorului Hristos, acceptând fără tăgadă diverse situații contextuale ale dictaturii din acea vreme. Vocile contestatelor ale Bisericii au acuzat instituția Ortodoxă de „colaboraționism” obedient față de partidul comunist. Ceea ce nu au înțeles aceste persoane și grupuri denigratoare a fost poziția defensivă și prudentă a ortodoxiei românești față de ideologia de tip marxist și de totalitarismul represiv susținut. Liderii Bisericii au apreciat conștient că este de nedorit o confruntare și o manifestare ostilă și potrivnică față de „o forță net superioară ce ar fi putut să o desființeze”³². Totodată, istorisirile recente și obiective ale cercetătorilor perioadei comuniste au dezvăluit, din sursele de netăgăduit ale Arhivei Securității, nenumărate cazuri de preoți, monahi și monahii întemnițați bătuți și chinuți sau chiar omorâți, și au devoalat o mulțime de dosare de urmărire exercitate asupra majorității clerului ortodox român, asupra instituțiilor teologice, bisericilor și vetrelor monahale de spiritualitate. În acest sens, acuzațiile împotriva instituției eclesiale ortodoxe nu se susțin.

Implicarea Bisericii Ortodoxe în mișcările ecumenice și dialogul extern din perioada comunistă a instituției eclesiale românești cu celelalte culte creștine și cu celelalte religii ale lumii demonstrează abilitatea de căutare a acestora și a sprijinului și a soluțiilor eliberatoare din afară, în raport cu problemele și dificultățile provocate de regimul totalitar.

Principiul universalității Persoanei mântuitoare a lui Hristos și a Evangheliei Sale, cât și principiul comunitar al ecumenicității (catolicității/sobornicității), „ca toți să fie una” (*Ioan* 17, 11) a dat prilejul Bisericii Ortodoxe Române să adere și să se afilieze la Mișcarea Ecumenică, în vederea realizării dezideratului unității de credință ce ține de „unirea tuturor” creștinilor, găsind aici nenumărate resurse ori mijloace de afirmare și de apărare a propriilor valori și învățături.

După eliberarea sa de sub povara regimului comunist, Biserica a căutat de îndată „energia creatoare a Duhului Sfânt, Cel care înnoiește, întregeste și sfințește viața omului”³³.

³⁰ Ion Bria, *op. cit.*, pp. 126–127.

³¹ *Ibidem*, p. 16.

³² Visarion Bălțat, Episcopul Tulcii, *Biserica Ortodoxă Română și rezistența ei în lupta contra statului totalitar comunist*, în „Revista Teologica. Mitropolia Ardealului”, nr. 3, 2009, Sibiu, Editura Andreiana, p. 14.

³³ Ion Bria, *op. cit.*, p. 156.

**THE RELATIONSHIP OF ROMANIAN ORTHODOXY WITH
ECUMENICAL MOVEMENTS. THEOLOGICAL REFLECTIONS
ON THE COMMUNIST PERIOD**

(Abstract)

The involvement of the Orthodox Church in ecumenical movements and external dialogue from the communist period of the Romanian ecclesiastical institution with the other Christian denominations and with the other religions of the world it demonstrates its ability of searching and to find the liberating solutions from outside, in relation to the problems and difficulties caused by the totalitarian regime.

Keywords: communism, Church, Orthodoxy, ecumenical movements, resistance.